

ÜNİTE II

BİLGİ FELSEFESİ

A. BİLGİ FELSEFESİNİN KONUSU
   1. Bilgi Kuramı
      a. Bilgi Kuramının Temel Kavramları
      b. Bilgi Kuramının Temel Soruları
   2. Mantık

B. BİLGİ KURAMININ TEMEL PROBLEMİ
   1. Doğru Bilginin İmkansızlığı
   2. Doğru Bilginin İmkanı
      a. Rasyonalizm (Akılcılık)
      b. Empirizm (Deneycilik)
      c. Kritisizm (Eleştiricilik)
      ç. Pozitivizm (Olguculuk)
      d. Analitik Felsefe (Çözümleyici Felsefe)
      e. Pragmatizm (Faydacılık)
      f. Fenomenoloji (Öz Bilimi, Görüngü Bilim)

TEST II

BU BÖLÜMÜN AMAÇLARI

Bu bölümü çalıştığınızda;

* Bilgi Kuramı hakkında bilgi sahibi olacak,
* Bilgi Kuramının Temel Kavramlarını öğrenecek,
* Rasyonalizm (Akılcılık), Empirizm (deneycilik), Kritisizm (Eleştiricilik), Pozitivizm (olguculuk), Analitik Felsefe (Çözümleyici Felsefe), Pragmatizm (Faydacılık), Fenomenoloji (Görüngübilim) kavramları hakkında bilgi sahibi olacaksınız.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

Bu bölümü kavrayabilmek için;

* Konu içerisinde ilk kez karşılaştığınız kavram ve deyimleri, konu içersindeki tanımlardan veya kitabınızın sonunda yer alan sözlükten bulup okuyun.
* Soruları cevaplayınız.
* Uyarıları dikkatle okuyun, gerekiyorsa yazınız.
* Konuyu daha ayrıntılı öğrenmek için kitabınızın sonundaki kaynaklardan yararlanınız.

ÜNİTE II
BİLGİ FELSEFESİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. *Kitabınızın sözlük bölümünden veya bir felsefe sözlüğünden aşağıda sıralanan kavram ve terimlerin anlamlarını öğreniniz.*

   akılcılık

   gerçekçilik

   sofist

   dogma

   idea

   sonsal (aposteriori)

   doğa felsefesi

   numen

   temellendirme

   doğruluk

   önsel (apriori)

   yazgıcılık (fatalizm)

   fenomen

   sezgi

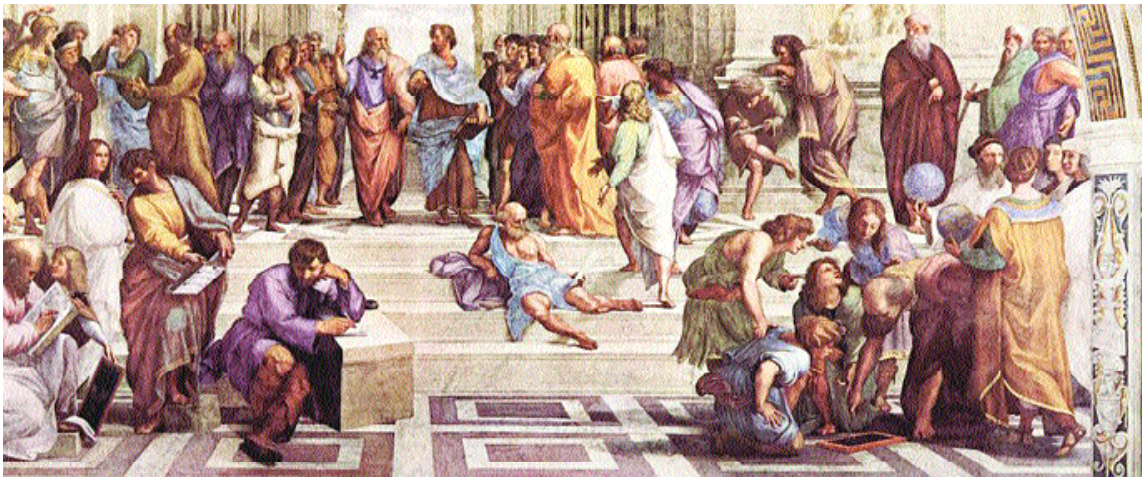
2. *Bilgilerimizi akıl yoluyla mı, yoksa deney ve gözlem yoluyla mı? elde ederiz. Düşününüz.*
3. *Bilgilerimizin doğruluğundan kuşku duyar mıyız? Tartışınız.*

A. BİLGİ FELSEFESİNİN KONUSU

Felsefenin, ilk kez Akdeniz kültür çevresinde İzmir'in güneyindeki Milet kentinde, ünlü filozof Thales'le bir "doğa felsefesi" olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çıkış tarihi yaklaşık olarak MÖ 7. yüzyıldır. Thales doğayı meydana getiren temel ögenin ne olduğunu merak etmiş onu araştırmıştı. Doğayı ve oluşumunu kavrama çabasından doğan bu felsefeye önce "ilk felsefe" daha sonra "doğa felsefesi" ve "metafizik" denilmiştir.

Demek oluyor ki ilk filozoflar varlık, doğa üzerine yönelmişler, doğayı anlamaya çalışmışlardır. Orta çağın sonuna kadar da temel araştırma alanı genel olarak bu olmuştur.

17. yüzyılda Kolomb'un keşifleri, Rönesans, Reform hareketleri ve yeni bilim anlayışının doğması ile birlikte felsefe, "bilgi kuramsal dönemeç" diye adlandırılan bir döneme girdi. Önde gelen filozoflar varlık hakkında bir iddiada bulunmadan önce başka bazı sorular sormamız gerektiğini ileri sürmeye başladılar. Örneğin: "İnsani varlık neyi bilebilir?, "Bilgi nedir?, "Bir şeyi bilmek ne demektir?", "İnsan bilgisinin sınırları var mıdır?" ...vb.

Bunun sonucunda bilginin ne olduğunu, nasıl ve ne yollardan elde edildiğini araştıran bilgi felsefesi (epistemoloji) doğmuştur. Epistemoloji, Yunanca "doğru bilgi, sistematik bilgi, kanıtlanabilir bilgi" anlamına gelen "episteme" ile akılsal açıklama anlamına gelen "logos" kelimelerinden türemiş bir sözcüktür. Bilgi felsefesinin belli başlı kurucuları Fransız filozof Descartes (Dekart, 1596-1650), İngiliz filozof John Locke (Con Lok, 1724-1804) ve Alman filozof Immanuel Kant (İmmanuel Kant, 1632-1704)'tır.

1. Bilgi Kuramı

Bilgi kuramı (teorisi), epistemoloji ya da bilgi felsefesi şeklinde adlandırılır. Genel olarak şöyle tanımlanabilir; bilginin kaynağını, ilkelerini, yöntemini ve çeşitli bilgi dallarını araştıran bir felsefe dalıdır. John Locke'a göre bilgi kuramı, "bilginin kökenini, doğruluğunu ve sınırlarını, buna göre de inanç, kanı ve yargılarımızın temellerini araştırır."

Epistemoloji ya da bilgi kuramı, insan bilgisini ele alan felsefe dalı olarak da tanımlanabilir. Epistemolojinin ana problemleri hakkında geniş açıklamaya geçmeden önce, bilgi kuramının temel kavramları hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

a. Bilgi Kuramının Temel Kavramları

Bilgi kuramının temel kavramları; bilgi, süje (özne, insan), obje (nesne), doğruluk (hakikat), gerçeklik (realite) ve temellendirmedir.

* Bilgi; Daha öncede tanımlandığı gibi bilgi; Bilen varlık yani özne ile bilinmek istenen varlık yani nesne arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkan üründür.
* Süje; bilgiyi ortaya koymak için nesneye yönelen insandır.
* Obje; bilgisini edinmek için yöneldiğimiz her şeydir. Bir şeyin bilgi nesnesi olabilmesi için öznenin ona yönelmiş olması gerekir. Bilgi nesnesi, bazen zamanda ve mekanda gerçek olarak var olan olur bazen de hak, adalet, demokrasi, dikdörtgen gibi düşünsel olarak var olabilmektedir.
* Gerçeklik; Belirli bir zamanda ve mekanda var olan her şeydir. İnsan bilincinden bağımsız olarak var olan varlıklardır. Günlük yaşamdaki anlamıyla bilgi kuramındaki anlamı farklıdır. Günlük yaşamda gerçek kavramı doğruluk kavramıyla karıştırılmakta bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin karşımızdaki birinin bir iddiasını doğru bulmadığımızı belirtmek istediğimizde "Senin bu sözün gerçek değil." dediğimiz olur. Aslında söylemek istediğimiz şudur; "Senin bu sözün yanlış." ya da "Senin bu sözün doğru değil."
* Doğruluk(hakikat); algılar, kavramlar, bilimsel kuramlarla nesnel gerçek arasındaki uygunluktur. Doğruluk bilgiye ilişkin bir özelliktir. Ortaya konan ürün yani bilgi doğru olabilir. Doğruluk, zihnin ürettiği önermenin gerçeklikteki objeye, duruma tam olarak uymasıdır. Örneğin, "Kar beyazdır." önermesi gerçekte var olan bir şeyi olduğu gibi yansıttığı, kara gerçekten de sahip olduğu bir özelliği yüklediği için doğrudur. Yani kar gerçekte de beyaz olduğu için bu önerme doğrudur.
* Temellendirme; belli bir bilgiyi ortaya koyan önermelerin gerekçelendirilmesi ve doğrulanmasıdır. Kısa yoldan sonuca varmak felsefenin olduğu gibi onun bir dalı olan bilgi felsefesinin de özelliği değildir. Felsefe de bilgi kuramı da ele aldığı kavramı yada soruyu, derinlemesine araştırır ve aydınlatmaya çalışır. Buradaki temel amaç temellendirmektir.

b. Bilgi Kuramının Temel Soruları

Bilgi kuramının temel soruları iki grupta toplanabilir:

1) Bilginin değerine ilişkin sorular; "Doğru bilgiye ulaşmak mümkün müdür?", "Bilgimiz kesin midir?", "Eğer bilgimiz doğru bilgi ise bunun ölçütü nedir?" gibi sorulardır.

2) Bilginin kaynağına ilişkin sorular; "Bilginin kaynağı nedir?", "Bilgilerimizin kaynağı deney mi, akıl mı yoksa sezgi midir?" gibi sorulardır.

Bilgi kuramının temel soruları arasında "Doğru bilginin ölçütü nedir?" sorusu önemli bir yere sahiptir. Bu soruya birbirinden farklı yanıtlar verilmiştir. Verilen bu yanıtlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

* "Akla dayanan bilgi doğru bilgidir." (rasyonalizm = akılcılık)
* "Deneye dayanan bilgi doğru bilgidir." (emprizm = deneycilik)

* "Yarar sağlayan bilgi doğru bilgidir." (pragmatizm = faydacılık)
* "Olguya dayanan bilgi doğru bilgidir." (pozitivizm = olguculuk)
* "Sezgiye dayanan bilgi doğru bilgidir." (entüisyonizm = sezgicilik)
* "Fenomeni dile getiren bilgi doğru bilgidir." (fenomenoloji = görüngü bilim)

Görüldüğü gibi yukarıda sıralanan önermelerin her biri bilginin kaynağı konusunda farklı yaklaşımları dile getirmektedir.

2. Mantık

Doğada olduğu gibi düşüncelerimiz arasında da bir ilişki ve düzen vardır. Bu düzeni sağlayan yasalar, ilkeler tarafımızdan bilinmediği zaman bile görevlerini sürdürmüşler, sürdürmeye de devam etmektedir. Doğa olaylarını yöneten doğa yasalarını bulmak doğa bilimlerinin (fizik, kimya, biyoloji...) işidir. Düşünceler arasındaki ilişki ve düzeni sağlayan yasa ve ilkeleri bulma işini de mantık görev edinmiştir.

Günümüzde bilgi kuramının içinde sayılan pek çok konu geçmişte mantık tarafından ele alınmış, incelenmiştir. Bu bakımdan bu iki alan arasında yakın ilişki vardır. Bilgi kuramının ortaya koyduğu bilginin mantık ilkelerine aykırı olmaması gerektiği düşünülürse söz konusu yakın ilişkinin nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak bu iki disiplin arasında ciddi ayrılıklar olsa da bilgi kuramı ile mantık birbirini tamamlayan iki disiplindir. Mantık bilginin formuyla, bilgi kuramı ise bilginin içeriği ile ilgilenir.

Mantık, doğru düşünmenin ilkelerini, yöntemini belirleyen bir disiplindir. Doğru düşünmenin temel yasalarını (özdeşlik, çelişmezlik, yeter neden ve üçüncü halin olanaksızlığı) belirler. Kısaca doğru düşünmenin kurallarını öğreten bilgi diye tanımlayabiliriz. Mantık, yargıları içerik bakımından değerlendirmez. Onun için önemli olan yargıların doğruluğu değil, önceden belirlenen mantık ilkelerine uyup uymadığıdır. Mantık için başta gelen yargılar arsı ilişkilerin doğruluğudur. Burada üzerinde durulan temel kavram doğruluktur. Doğruluk iki türlüdür; mantığın ulaşmaya çalıştığı "mantıksal doğruluk" ve bilimlerin ulaşmaya çalıştığı "bilgisel doğruluk". Mantık doğrusu aynı zamanda bilgi doğrusu olabilir. Ancak bu durum her zaman böyle olmayabilir. Mantıksal doğruluk, önermeler arasında ilişki kurularak, mantık kurallarına uygun akıl yürütmeler ile elde edildiği için "biçimsel doğruluk" olarak da adlandırılır.

Örneğin; Bütün insanlar ölümsüzdür. (öncül)
Ali insandır. (öncül)
O hâlde Ali de ölümsüzdür. (sonuç)

B. BİLGİ KURAMININ TEMEL PROBLEMİ

(Doğru Bilginin İmkânı Problemi)

İlk Çağ'da insanlar, duyu organları aracılığı ile ulaştıkları her bilgiyi doğru kabul etmişlerdir. Bu dönemde insanlar; insan zihninden bağımsız bir gerçekliğin olduğuna, insan zihninin bu gerçekliği kesin olarak bilebileceğine ve bu bilgiyi duyularla elde edebileceğine kesin olarak inanmışlardı. Bilginin kaynağı yalnızca duyu organlarına dayandırıldığı için buna "naiv empirizm"(yöntemsiz ve sistemsiz bir empirizm) denilmiştir. Bu dönemde bilgi felsefi bir sorun olarak görülmemiştir. Bunun yerine varlığın bilgisini elde edilmeye çalışılmıştır.

Bilgi konusuna kayıtsız kalma modern felsefe döneminde son bulmuştur. Bu dönemde bilgi kuramı başlı başına bir felsefi disiplin haline gelmiştir. İnsanlar bilgi üzerine düşünmeye başladıklarında karşılarına şu türden sorular çıkmıştır: "İnsan; varlığı ve nesneleri gerçekten bilebilir mi?", "Bilgi nesneyi doğru olarak yansıtır mı?", "Bilgi kesin olabilir mi?", "Bilgi kesin olabilirse ölçütü nedir?". Bu ve benzeri sorular üzerinde düşünmek demek bilginin değerini araştırmak demektir. Öte yandan bilginin değeri üzerine geçerli ve tutarlı şeyler söyleyebilmek, bilginin nereden kaynaklandığını ve nasıl doğduğunu sorgulamayı gerektirmiştir. Bu gereklilik de şu soruları ortaya çıkarmıştır: "Bilgimiz nasıl oluşuyor?", "Bilgimizin oluşmasında rol oynayan etkenler nelerdir: akıl mı, deney mi, sezgi mi yoksa başka bir şey mi?", "Bilgi hangi kaynak ya da kaynaklardan doğmaktadır?" Bu ve benzeri sorunlar üzerinde düşünmek ise bilginin kaynağını araştırmak demektir.

İlk çağ filozofları bilginin kaynağını sorgulamadan önce bilginin değeri, yani doğru ve kesin bir bilginin olup olmadığı sorunu üzerinde durmuşlardır. Filozoflardan bazıları doğru bilginin imkânsızlığını yani insanın gerçekliğin bilgisine erişemeyeceğini savunmuştur. Bu görüşe septisizm (şüphecilik) denir. Bazı filozoflar da doğru bilginin mümkün olduğu görüşünü savunmuşlardır. Buna da dogmatizm adı verilir.

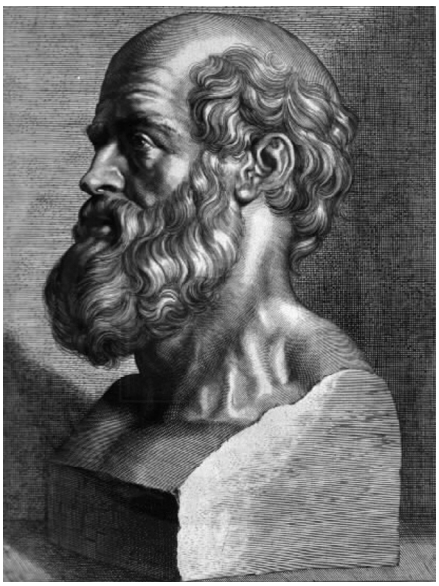
1. Doğru Bilginin İmkânsızlığı

"Genel geçer doğru bir bilgi var mıdır?" sorusu İlk Çağdan bu yana sorulmuştur. Ancak bu dönemde filozoflar tüm varlıklara temel olan, tüm varlıkların kendisinden çıktığı ana maddenin ne olduğunu araştırmışlardır. Onun için antik felsefenin ilk dönemi doğa felsefesi olarak adlandırılır. Doğa filozoflarının, aynı konuda farklı sonuçlara ulaşmaları kuşkuculuğun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin Thales'e göre, evrenin kendisinden çıktığı ana madde "su" iken Anaksimenes'e göre "hava"dır. Yine Herakleitos'a göre evrende sürekli bir değişim vardır, Parmenides'e göre evrende değişme yoktur. Filozofların aynı konuda farklı hatta çelişik sonuçlara ulaşmaları, insanların dış dünyanın bilgisini elde edemeyeceklerini düşünmelerine neden olmuştur.

Kuşkuculuk akımını etkileyen görüşleri kısaca belirtmekte yarar vardır. Bunlardan biri "Zenon (M.Ö. 490-430)'a aittir. Zenon paradoks(çatışkı)ları diye bilinen, hareketin imkansızlığını gösteren "ok" kanıtı şöyledir: Atılan bir okun hareket ettiğini sanırız. Oysa ok, hedefe varmak için atılmış olduğu yer ile hedef arasındaki mesafenin her noktasını tek tek geçmek, yani ayrı ayrı her noktada bulunmak zorundadır. Bulunması demek ise Zenon'a göre durmak demek olduğundan, ok bütün bir uçuş süresince duruyor, yani hareket etmiyor demektir. Zenon'un bu kanıtı kuşkuculuk açısından önem taşır, çünkü o söz konusu kanıtıyla, insanların kesin olarak bildikleri bir konuda yani yaydan çıkan okun hareket ettiği konusunda kuşkuya düşmelerine neden olur.

Atomcu filozof Demokritos (M.Ö. 460-360)'a göre de duyularla elde edilen bilgi ve dış dünyadaki somut varlıklar gerçekte var değildir. Gerçekte var olan şeyler yalnızca renksiz, kokusuz atomlardır. Atomlar ise algılanamaz, algılanamayacağı için de gerçek olan bilinemez.

Sofistlere göre de bilgilerin kaynağı duyumlardır. Duyum ve algılar ise özneldir. Kişiden kişiye değişir. Bu nedenle herkesin kabul etmesi gereken genel geçer doğrular yoktur. Sofist düşünürler Eski Yunan'da kentleri dolaşarak para karşılığı ders veren öğretmenlerdi. İnsanlara güzel konuşma ve politikada başarılı olmanın yollarını öğretiyorlardı. Sofist düşünürlerin en ünlüleri Protagoras (482-411) ve Gorgias (M.Ö. 483-375) dır. Protagoras'a göre "insan her şeyin ölçüsüdür." Buna göre herhangi bir konuda genel geçer bir yargıda bulunamayız. Herkesin üzerinde uzlaşabileceği doğru ya da yanlış hiçbir şey yoktur. Gorgias ise; "1) Hiçbir şey var değildir. 2) Bir şey olsa bile, bilinemez. 3) Bir şey var olsa ve bilinebilse bile, bu bilgi başkalarına aktarılamaz." görüşüyle genel geçer doğrunun olmadığını belirtmiştir.

Genel geçer doğru bilginin insan için olanaksız olduğunu dile getiren akıma, kuşkuculuk (septisizm) adı verilir. Bu akımın önde gelen temsilcileri, ilkçağ felsefesinde Phyrrhon (Piron, M.Ö. 365 - 275), Timon (M.Ö. 320-230), Arkesilaus (M.Ö. 216-241) ve Karneades (M.Ö. 214-129)'tir. Septisizm denilince bilgi, varlık ve değerin var olduğundan şüphe eden ve bunların bilgisine ulaşılabileceğine kuşkuyla bakan felsefe anlaşılır. Bu anlayışa göre; duyularımızın bize sağladığı bilgi karmaşıktır, atlatıcıdır, değişkendir. Oysa doğru bilginin mutlak, açık ve genel geçer bir bilgi olması gerekir.

Şüpheyi bir sistem olarak ortaya koyan ilk filozof Phyrrhon'dur. Bu yüzden septisizme Pyrrhonizm de denir. Ona göre varlıkların bizzat kendilerini hiçbir zaman bilinemez. Biz, varlıkları yalnızca bize göründükleri şekliyle bilebiliriz ve bu görünüşlerin ötesine geçemeyiz. Varlıkların, nesnelerin ne oldukları insan için bilinmez bir konudur. Pyrrhon'a göre, bilgimizin kaynağı duyumdur. Duyumlar ise sübjektif (öznel) olup, kişiden kişiye farklılık gösterir. Dolayısıyla sübjektif duyumlardan hareketle, objektif (nesnel) bir gerçekliğin bilgisine varılamaz.

Phyrrhon'un bu görüşleri, daha sonra öğrencisi Timon ve Aenesidemos (Enesidemos, M.S. 1. yüzyıl) temellendirilerek ayrıntılı hâle getirilmiştir. Bu kanıtlardan bazıları şunlardır:

1) İnsanlarda bazı yapısal farklılıklar vardır.
2) Duyu organları, insandan insana farklılık gösterir.
3) Farklı koşullar özneyi farklı şekilde etkiler.
4) Nesnelerin yeri ve uzaklığı, duyumu olumsuz bir biçimde etkiler.
5) Yasaların, gelenek ve göreneklerin insanların üzerinde farklı etkileri olur.

Sıralanan bu nedenlerden dolayı, aynı şeyler farklı insanlara, farklı şekillerde görünebileceği için doğru bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Arkesilaus, duyular ve akıl yoluyla elde edilen bilginin genel geçer bilgi olduğuna inanmamız için kanıtın bulunmadığını savunur. Ona göre; "Doğru dediğimiz bilgiler gerçekten doğru değil, doğruya benzer bilgilerdir." Karneades'e göre de "Doğru için elimizde güvenilir bir ölçüt yok, bütün bilgilerimiz yalnızca olasılık değerindedir, kesin bilgi değildir."

Görüldüğü gibi septisizm, insan zihninin kesin bilgiye ulaşamayacağını, gerçeğin özünü bilemeyeceğini, bunun için herhangi bir konuda özellikle ana madde, tanrı, ruh gibi konularda olumlu yada olumsuz yargıda bulunmanın yersiz olduğunu ileri süren bir öğretidir.

Septisizm hakkında yanlış anlaşılmaları gidermek için birkaç noktanın açıklanmasında yarar vardır. Septisizm gerçeği bütünüyle inkâr etmek değildir. İnkâr etmek bir yargıda bulunmak olacağından septik filozoflar, hiçbir konuda kesin yargıda bulunmazlar. Ayrıca septik filozofların ileri sürdükleri görüşler gündelik olaylarla ve pratik işlerle ilgili değil, felsefi gerçeklikler ve ilkelerle ilgilidir.

Septiklerin şüphe anlayışını Descartes'ın şüphe yöntemiyle karıştırmamak gerekir. Çünkü septiklerde şüphe amaçtır; (doğru bilgiye ulaşma mümkün değildir) Descartes'ta ise doğru ve kesin bilgiye ulaşmak için bir araç ve yöntemdir. Descartes, insan için kesin ve mutlak bir bilgiye ulaşmanın mümkün olduğunu savunur. İşte söz konusu kesin ve mutlak bilgiye ulaşmak için, kuşkuyu bir yöntem olarak kullanır.

Günümüzde, bilim ve teknoloji hızla gelişmekte, her bilim dalı alanlarıyla ilgili sayısız doğru bilgi ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda "Doğru bilgi mümkün müdür?" sorusu ortadan kalkmış ve septisizm bir felsefi öğreti olarak varlığını koruyamamıştır.

2. Doğru Bilginin İmkânı

Bu başlık altında; varlık hakkında doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olduğunu savunan çeşitli görüşler ele alınacaktır. Doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olduğunu güçlü ve mutlak bir inançla savundukları için, filozofların tavırları dogmatizm olarak ifade edilir. Doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olduğu konusunda aynı tavrı benimseyen, bununla birlikte, bilginin kaynağı konusunda ayrılan, farklı düşünen bu görüşler şunlardır: rasyonalizm, emprizm, kritisizm, pozitivizm, analitik felsefe, entüisyonizm, pragmatizm ve fenomenoloji.

a. Rasyonalizm (Akılcılık)

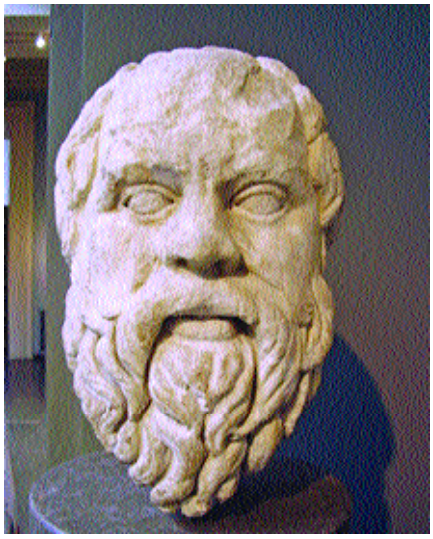
Rasyonalizm (akılcılık, usçuluk) kavramını günlük dildeki anlamı ile felsefedeki anlamı farklıdır. Günlük dilde rasyonalizm; akıl ve mantık süzgecinden geçmemiş görüşleri kabul etmemek, önyargılardan ve duygusal saplantılardan arınmış olmak anlamına gelir.

Felsefede ise rasyonalizm, doğru bilginin kaynağının akıl olduğunu savunan görüştür. Rasyonalizm; bilginin doğuştan gelen akıl ve onun bir görevi olan düşünme gücü ile meydana geldiğini benimser ve doğru bilginin kaynağını da duyularda değil, akılda gören öğretidir. Ona göre aklımız doğuştan birtakım ilkeler ve yetilerle donatılmıştır. Evreni oluşturan tüm nesneler hakkında kesin bilgi edinmemiz için yalnızca bu ilkelere uygun biçimde mantığımızı kullanmamız yeterlidir. Rasyonalistlere göre matematik ve mantık bilgileri akılsal (ussal) olduğu için, değişmeyen, herkes için doğru bilgilerdir. Filozoflar da aynı yöntemle evrenle ilgili tüm gerçekleri bilebilir.

Felsefe tarihinde İlk Çağdan bu yana bilgi konusunda, temelde rasyonalist görüşü savunan ancak farklı yaklaşımları olan birçok filozof vardır. Bunlardan Platon, Aristoteles, Fârâbî, Descartes ve Hegel'in görüşlerini ele alıp inceleyelim.

Sokrates (M.Ö. 469-399)

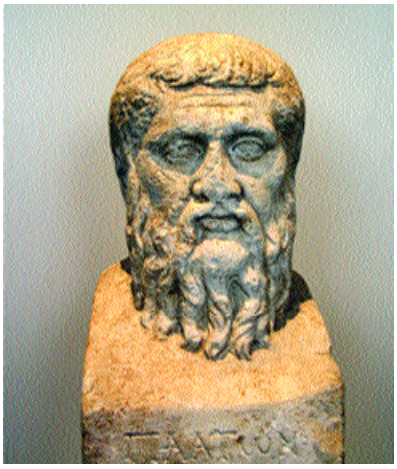
Sokrates İlk Çağ felsefesinin çok önemli filozoflarından biridir. Kendisinin yazılı bir eseri yoktur. Düşüncelerini günümüze ulaştıran öğrencisi platon olmuştur. Sokrates yaz kış Atina sokaklarında dolaşır, herkesle her konuyu tartışırdı. "Sorgulanmamış yaşam yaşanmaya değmez." sözünden yola çıkar ve her şeyin sorgulanması gerektiğini öğütler. Tartıştığı kişilere, değer yargılarına körü körüne inanmanın yanlışlığını göstermeye çalışırdı. Ona göre, "Erdem bilgidir." Ancak her bilgi erdem değildir. Erdem olan bilgi, insanı kendisini gerçekleştirmeye ve mutluluğa götüren bilgidir.

Sokrates, tartışma yöntemi olarak diyalektik yöntemini kullanırdı. Bu yöntem maiotik (doğurtma)ve ironi (alay)den oluşur. Tartıştığı kişilerin özelliklerine göre yöntemleri kullanırdı. Hiçbir şey bilmediğini söyleyen kişilere, maiotik yöntemiyle aslında birçok şey bildiğini gösterir. Her şeyi bildiğini sanan kişilere de ironi yöntemiyle gerçekte bir şey bilmediğini gösterirdi. "Bildiğim bir şey var, o da hiçbir şey bilmediğimdir" sözüyle ve sergilediği öğrenme ve bilgiye susamışlık haliyle karşısına aldığı kişilere gerçekte bilgisiz olduklarını işaret ederdi. Sokrates'in bu düşüncelerinde ebe olan annesinin etkisi olmuştur. Bunu şöyle ifade eder; "Annem, nasıl var olan bir bebeğin dünyaya gelmesine yardımcı oluyorsa öğretmen de öğrencisine yeni bir şey öğretmez; ancak onun aklında var olan bilgileri gün ışığına çıkarır. Çünkü bilgiler aklımızda doğuştan vardır." Böylece kesin ve genel geçer bilginin var olduğunu ve bilginin doğuştan geldiğini savunur.

Platon (M.Ö.427-347)

Sokrates'in öğrencisi Platon kesin, genel geçer bilginin var olduğunu ve bu bilginin doğuştan geldiğini savunur. Ona göre, değişen hiçbir şekilde bilinemeyeceği için, insan zihninden bağımsız olan, değişmez bir varlık olmalıdır. Platon'a göre sabit, kalıcı ve değişmez olan birtakım varlıklar olmalıdır. O bu değişmez, sabit ve kalıcı varlıklara idealar adını verir.

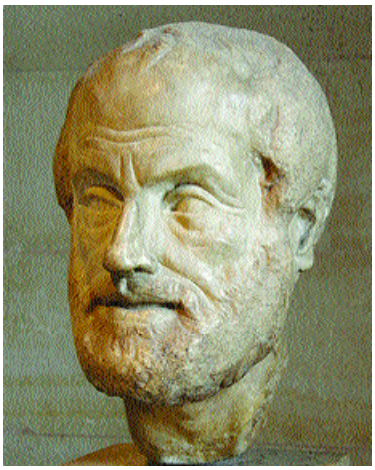

Platon'un bilgi konusundaki görüşlerini açıklayabilmek için, varlık görüşünü açıklamakta yarar vardır. Platon, var olanları ikiye ayırarak, iki ayrı dünyanın var olduğunu ileri sürer: Birincisi, beş duyu organıyla algıladığımız, somut varlıklardan oluşan insanlarında içinde yaşadığı dünyadır. Platon'un görünüşler dünyası ya da "nesneler dünyası" adını verdiği bu dünyada mutlak bir değişme hüküm sürer. Nesneler dünyasındaki varlıklar, sürekli olarak değiştikleri için bilinemez, çünkü değişen bir şey bilinemez. Nitekim beş duyu ile algıladığımız dünyadaki varlıklar belli bir zamanda belli bir şey iken, başka bir zamanda başka bir şey olacaktır. Bu nesne sürekli değiştiği için onun doğru bilgisine, tasvirine ulaşmak mümkün değildir. Beş duyu yoluyla yalnızca somut nesneler hakkında birtakım inanç ve ya sanılarımız olabilir. İkincisi, Varlıkların ilk örneklerinin yer aldığı idealar dünyasıdır. Bu dünya öncesiz ve sonrasız olan idealarn dünyasıdır. İdea değişmez öz, şeylerin ilk örnekleridir. Asıl gerçek olan idealarn dünyasıdır. Her şeyin aslı oradadır. Asıl gerçeklik, idealar olduğundan doğru bilgi idealarn bilgisidir. İdealar dünyası ancak akılla kavranabilir. Nesneler dünyası, idealar dünyasının bir kopyası, bir gölgesidir. Platon'a göre idealar değişmez, gözle görülemez, duyularla algılanamaz. Ancak onlar akıl yoluyla bilinebilir. İdealar hakkındaki bilgilerimiz doğuştan gelmektedir.

Aristoteles (M.Ö.384-322)

Aristoteles ile öğretmeni Platon'un bilgi anlayışları çok fazla farklılık göstermez. Aristoteles'e göre de bilgi değişmez olanın bilgisidir. Bazı konularda öğretmeni Platon'dan farklı düşünür. Platon gerçek varlıkların idealar olduğunu ve idealarn nesneler dünyasının dışında olduğunu ileri sürmüştü. Aristoteles bu görüşe karşı çıkar. Ona göre idealar, Platon'un ileri sürdüğü gibi nesnelerin dışında, zaman ve uzayın ötesinde değildir.

İdealar, varlıkların içinde bulunan "öz"lerdir. Aristoteles'e göre varlıkların bir "öz"ü bir de "form"u (biçimi) vardır. Form (biçim) Platon'un idea dediği şeydir. Bu söylemiyle Aristoteles ideaların varlığını kabul eder. Ancak, idealarının başka bir evrende değil, nesnelerin içindeki "öz"le beraber olduğunu düşünür. Ona göre insanın doğuştan getirdiği bilgileri yoktur. Ama, duyu organları aracılığı ile elde ettiği verileri işleme ve tümel kavramları oluşturma yeteneği vardır.Bu görüşünü şöyle dile getirir; "Bilgi duyumla başlar, ancak bilgi duyum değildir. Bilgide duyumun yanında başka bir ögenin, aklın işe karışması söz konusu olmazsa asla bilim ve felsefe meydana gelmez." Aristoteles'e göre bilgi edinme yetisi akıldır. Akıl da edilgin (pasif) ve etkin (aktif) olmak üzere ikiye ayrılır. Bilginin malzemesini edilgin akıl yani duyular verir, onu biçimlendiren ise etkin akıldır. İnsan aklında doğuştan getirdiği bazı temel kalıplar (kategoriler) vardır. İşte bu kalıplar sayesinde insan bilgiyi biçimlendirir, genel kavramlar biçiminde ortaya koyar.

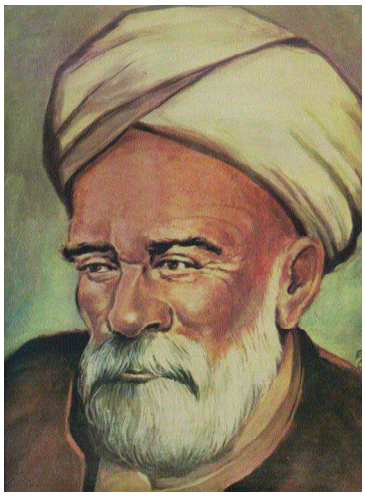
Aristoteles'e göre gerçekte var olanlar tek tek şeylerdir: İnsan, yazı tahtası, yoldaki otobüs vb. Görmediğimiz ideaların gerçekliği yoktur. Ancak tek tek var olanları bir kavram altında birleştirerek tümel önermeler elde etmek gerekir. Çünkü bu tümel önermeler sayesinde bilgiye ulaşılabilir. Tümel önermeler, tekil önermelerden oluştuğundan yapılması gereken tekilleri tümellerden üretmektir. Bu akıl yürütme biçimine ise tümden gelim (dedüksiyon) adını verir.

Fârâbî (870-950)

Fârâbî Türk asıllı bir filozoftur. İslam felsefesinin kurucusu sayılan Fârâbî Aristoteles'in ve Plotinos'un görüşlerinden yararlanarak kendi sistemini kurmuştur. Felsefesinin amacı İslam dinini felsefi bir temele oturtmaya çalışmaktı.

Fârâbî'nin bilgi konusundaki görüşleri Aristoteles'in görüşleriyle uygunluk gösterir. Ona göre bilginin üç kaynağı vardır. Bunlar; duyu, akıl ve nazardır. Duyusal bilgiler duyu organları aracılığı ile alınan tekil olan bilgilerdir. Akıl sayesinde kendi iç dünyamızda olanları, zihin durumlarımızı gözlemleriz. Nazar ise doğuştan getirilen düşüncelere karşılık gelir. Derinliğine düşünmeyi ifade eden nazar yoluyla akılda

doğuşta bulunan düşünceleri kavrarız. Duyu ve akıl doğrudan , nazar ise dolaylı bilgi verir. Duyu organlarıyla algılanan dış dünyaya ait tekil bilgiler doğru bilgiler değildir. Bu bilgiler sadece doğru bilginin malzemesini oluşturur. Tekil bilgiler nazar yani derinliğine düşünme, akıl yürütme yoluyla biçimlendirilerek genel kavramlara, yargılara dönüştürülür. Böylece kesin ve genel geçer bilgilere ulaşılmış olur.

Fârâbî'ye göre insan zihninde doğuştan getirilen düşünceler vardır. İnsan aklında bulunan sezgi gücü sayesinde bu düşünceleri kavrar. Sezgi, kesin ve genel geçer bilgiye ulaşma aracıdır.

Rene Descartes (Röne Dekart, 1596-1650)

Descartes, modern felsefenin ve analitik geometrinin kurucusu olarak kabul edilir. Felsefeyi, her türlü dinsel ve siyasal otoritenin baskısından kurtarmaya çalışmış önemli bir filozoftur. Felsefe alanında önemli eserler vermiştir. En önemli eserleri; "Yöntem Üstüne Konuşma", "Felsefenin İlkeleri" ve "Metafizik Düşünceler"dir.

Descartes'e göre bilgi üç yoldan: duyu organlarından, düş (hayal) gücünden (yapma bilgi) ve doğuştan gelir. Tanrı, ruh, uzay ve tüm matematik düşünceler doğuştan gelir. Doğuştan gelen düşünceler tıpkı irsî hastalıklara benzer. Nasıl bu tür hastalıklar her yeni doğan bebeklerde kesin olarak ortaya çıkacağı anlamı taşımadığı; ama hastalığa yakalanma olasılığının yüksekliğini gösterdiği gibi doğuştan gelen düşünceler de doğduğumuzda hazır olan düşünceler değildir. İnsanda bu düşünceleri ortaya çıkaran sağduyu gibi yetenekler vardır. Descartes'e göre zihnimizin duyumlarla ve deneyle elde ettiği bilgiler ile düş gücü ile ilgili bilgiler olasılığı içerir, her zaman açık ve seçik değildir. Çünkü bu tür bilgilerimizin gerçek bir nesne karşılığı yoktur. Bu iki bilgi türü ile elde edilen bilgiler, zihnin hayal ve fantezileriyle oluşturulmuş kurgulardır. Ona göre yalnızca doğuştan gelen bilgiler doğruluğu açık ve seçik olan bilgilerdir. Bu tür bilgiler doğası gereği genel geçer, doğru ve zorunlu bilgilerdir. Descartes, doğuştan gelen bilgileri en değerli bilgi kabul etmekle dogmatik rasyonalizmi benimsemiş bir bilgi kuramcısıdır.

Descartes'e göre duyularımız ve anlama yetimiz bizi yanıltabilirler. Yanılmanın varlığı insanı her şeyden şüpheye götürür. Şüphe ede ede şüphe edemeyeceğimiz bir yere gelebiliriz. O da "şüphelenmekte olduğumdan şüphe edemem." "Şüphe etmek, düşünmek demektir." Böylece Descartes, ünlü sözü "Düşünüyorum öyleyse varım." önermesine ulaşır. Düşünüyor olmam var olduğumdan yani düşünen bir "ben"in var olduğundan emin olmamı sağlamaktadır; çünkü var olmasaydım düşünemezdim.

Bu kanıtlamasıyla Descartes, doğruluğundan açık seçik bir biçimde emin olduğu bir önerme bulunduğunu göstermiş olur. Bununla şüpheciliğin, hiçbir şey bilinemez, biçimindeki temel düşüncesini çürütmüş olur. Demek oluyor ki bilmek olanaklıdır.

Yukarıda açıklandığı gibi apaçık doğru bilgiye akıl ile ulaştığı için Descartes rasyonalisttir.

Hegel (1770-1831)

Alman filozof George Wilhelm Friedrich Hegel (Georg Vilhelm Fridrih Hegel) rasyonalizmi doruk noktasına ulaştırmış bir filozoftur.

Hegel'e göre, insan varlık hakkında, duyuları hiç kullanmaksızın, yalnızca akıl yoluyla gerçek ve apaçık bir bilgiye ulaşabilir. Çünkü, aklın yasalarıyla, varlığın yasaları bir ve aynıdır. Yine ona göre nesnenin kendisi de özne gibi ussal'dır.(akılsaldır) Hegel varlıkla, düşünce arasındaki bu özdeşliği şöyle ifade etmiştir: "Akla uygun olan gerçek, gerçek olan ise akla uygundur.

Hegel'e göre temel bilim mantık bilimidir. Doğru bilgiye yalnızca mantık yoluyla ulaşılabilir. Mantık bilimi, aklın yalnızca kendisinden türettiği kavramların ortaya konması, açıklanması ve geliştirilmesinden oluşur. Düzgün düşünme, doğru düşünme kurallarının ve formlarının bilgisidir. Bir şeyin başka bir şeyden çıktığı ya da başka bir şeyin sonucu olduğu gibi bağlantıları inceleyen formel disiplindir. Descartes'e göre bütün evren, mantığın kavramları yani genel belirlenimleri ve çerçevesi içinde inşa edilmiştir. Mantık hakikatin apaçık göründüğü alandır.

Hegel'in felsefesinin temelinde gelişme ve değişme kavramı bulunur. Felsefedeki önemi, her şeyin değişim ve hareket halinde, birbirine bağlı olduğunu söylemesi ve diyalektik yöntemini geliştirmesidir. Ona göre düşünce (ruh) ve madde (evren) sürekli değişim içindedir. Her tür yaşamın ve hareketin temelinde değişme ve gelişme vardır. Hegel'e göre değişmede düşüncenin yani ruhun yeri ve önemi öndedir. Yani düşüncede meydana gelen değişmeler maddedeki değişmelere yol açar.

Hegel'e göre bu dünya, bu dünyayı meydana getiren ve bilgimizin konusu olan nesneler insan zihninden başka bir zihnin eseridir. Hegel bu mutlak zihne (mutlak akıl) "Geist" adını verir. Geist, kendi kendisine yeten, kendi kendisinin bilincinde olan bir varlıktır. Ona göre her şey üç aşamalı bir gelişme sonucu meydana gelir. Bu aşamalar; tez, antitez ve sentezdir. Her şey karşıtı aracılığı ile gelişir, değişir. Her tez, antitezini gerektirir, bu ikisinin ilişkisi daha yüksek düzeyde senteze ulaşır. Geist'ın diyalektik hareketinin birinci adımında O, kendisindedir(tez). Kuvvet halindedir ve gücünü henüz gerçekleştirmemiştir. Bununla birlikte Geist'in kendisini bilmesi, tanıması için gerçeklik kazandırması gerekir. Geist, bu amaçla kendisini ilk olarak doğada gerçekleştirir (antitez). Hegel'e göre doğa farklılaşmış "Geist"tir. O şimdi kendisinden başka bir şey olmuş, özüne aykırı düşmüştür. Geist doğada kendisine yabancılaşmış, kendi özü ile çelişik duruma düşmüştür. Bu çelişki diyalektik sürecin üçüncü basamağında kültür dünyasında ortadan kalkar(sentez aşaması). Bununla da Geist kültür dünyasında yeniden kendini bulur, kendine döner, bilincine tam olarak varmış ve özgürlüğüne kavuşmuştur.

b. Empirizm (deneycilik)

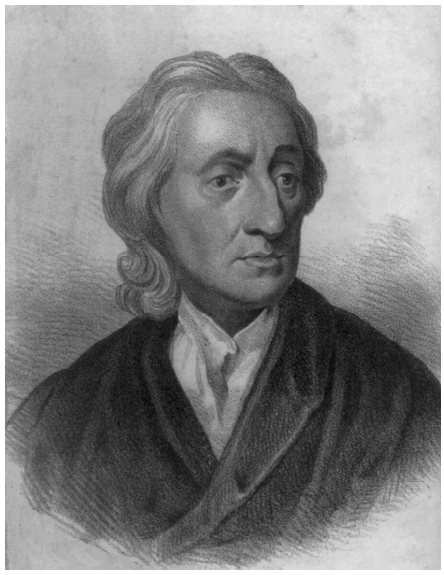
Empirizm, bilgimizin kaynağında, yalnızca deneyin bulunduğunu söyleyen akımdır. Empirizme göre insan aklında doğuştan gelen hiçbir bilgi yoktur. Başka bir değişle mantık ilkeleri yada düşünmenin yasaları da denilen; özdeşlik, çelişmezlik, yeter neden, üçüncü halin olanaksızlığı ilkeleri; matematikteki kavramlar; tanrı fikri vb. aklımızda doğuştan hiçbir bilgi yoktur. İnsan zihni doğuştan boş bir levha gibidir. Yine empirizme göre sahip olduğumuz tüm bilgilerimizi deney ve gözlemlerle, duyular aracılığı ile elde ederiz. Çocuk, sobanın yada ateşin sıcak olduğunu ve kendisini yakabileceği bilgisine deney ve gözlem aracılığı ile ulaşır.

Empirizmin ilk ve en yalın biçimini İlk Çağ filozoflarından Epikuros (M.Ö.341-270)'ta görürüz. Epikuros , "Mühür, bal mumuna nasıl tıpatıp kendi izini bırakırsa eşya da bizde belli izler bırakır." sözüyle bilgilerin ilk kaynağının duyu olduğunu savunmuştur. Ona göre bizi yanıltan duyular değil, aklın eklediği yargılardır.

Empirizmin iki ünlü temsilcisi vardır: biri kurucusu da sayılan John Locke diğeri David Hume'dur. Şimdi bu düşünürlerin görüşlerini ana hatlarıyla açıklayalım.

John Locke (Con Lok, 1632-1704)

Empirizmin kurucusu Locke, bilginin kaynağında tecrübenin, deneyin bulunduğunu söyler. Ona göre insan zihni dünyaya boş bir levha (tabula rasa) olarak gelir. Tüm bilgilerimizin kaynağı deney ve alışkanlıklardır. Ona göre bilgilerimiz doğuştan olsaydı, cahil yada budala olarak gördüğümüz kişilerin de akıl ilkeleri, matematik kavramlar ve tanrı hakkında bilgisi olması gerekirdi. Nitekim bugün öyle toplumlar vardır ki tanrı konusunda hiçbir düşüncesi ya da onu anlatacak sözcükleri dahi yoktur.

Locke'a göre bilginin iki kaynağı vardır. Birincisi dış dünyayı duyularla tanımamızı sağlayan dış deney (duyum), ikincisi ise zihnimizin çeşitli işlemlerini bize bildiren iç deney (refleksiyon)dir. Ona göre bütün bilgi ve düşüncelerimiz bu iki kaynaktan elde edilir. Kaynağı deney olan bu tür bilgilere felsefede aposteriori bilgiler denir. Onda her tür bilgi aposterioridir.

Locke'a göre bilginin meydana gelebilmesi için şu yetilere ihtiyaç vardır:

1) Zihnimize gerekli tasarımları sağlayan algı,
2) Zihnimize gelen tasarımları saklayan bellek,
3) Tasarımları yada düşünceleri birbirinden ayırmamıza yarayan ayırt etme yetisi,
4) Tasarım ve düşünceleri birbiriyle karşılaştırmamızı sağlayan karşılaştırma yetisi,
5) Bir çok tasarımı ve düşünceyi birleştirmemizi sağlayan birleştirme yetisi ve
6) Benzer düşünce ve tasarımlardaki ortak ögeyi bulup çıkarmaya yarayan soyutlama yetisi.

Locke'a göre üç tür bilgi edinme yolu bulunur:

a) Sezgisel bilgi: Bu bilgi edinme yoluyla insan kendi varlığının bilgisine sahip olur. Bu tür bilgiler kesin ve sağlam bilgilerdir.

b) Duyusal bilgi: Bu bilgi edinme yoluyla insan dış dünyadaki varlıkların bilgisine sahip olur. Bu tür bilgiler kesin ve sağlam bilgi değildir.

c) Tanıtlayıcı bilgi: Tanıtlama, metallerin genleşmesini ısıya dayandırma, cisimlerin düşüşünü yer çekimine bağlama işleminde olduğu gibi, ortak terimleri bulunmayan önermeler arasında bir nedensellik bağıntısı kurma işlemidir. Bu tür bilgi edinme yoluyla da insan Tanrı'nın varlığını kanıtlar. Görülüyor ki Locke rasyonalistlerin görüşlerine karşı çıkmış, deneyden gelmeyen birtakım bilgilere sahip olduğumuz varsayımını bir düş, bir yanılgı olarak görmüş ve tüm bilgilerimizin deneyden geldiğini göstermeye çalışmış bir filozoftur.

David Hume (Deyvid Hiyum, (1711-1776)

Hume, insanın her şeyi algı yoluyla bildiğini söyler. Ona göre algılar iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar; - İzlenimler ve - İdeler (kavramlar ve düşünceler)dir. İzlenimler; duyumlar, duygulanmalardan oluşur. Görürken, işitirken, severken yada nefret ederken algıladıklarımız ve hissettiklerimiz bu grupta yer alır. İzlenimler canlı ve güçlü olur. İdeler ise duyum ve duygulanımların soluk izleri veya kopyalarıdır. Bunların farkına herhangi bir izlenime yönelip onun üzerinde düşündüğümüzde varırız.

Zihinde bulunan her şeyin, tüm izlenim, kavram ve düşüncelerin temelinde, dış dünyanın duyular yoluyla algılanması vardır. Bu algılarda belli özellikler bulunduğu zaman bunlar birbirleriyle birleştirilir. Böyle bir birleştirme faaliyetinin sonucunda, ise daha karmaşık düşünceler ve bilgiler ortaya çıkar.

Hume'a göre düşüncelerin birbirleriyle birleştirilmesini sağlayan üç özellik vardır:

1) Benzerlik: Buna göre, bir heykel bizi heykeli yapılan şey üzerinde düşünmeye sevk eder.
2) Süreklilik: Buna göre, bir futbol takımında bir futbolcudan söz edilmesi bize başka futbolcuları düşündürür.
3) Neden -sonuç bağlantısı: Buna göre de, bir ameliyat yarası üzerinde düşünme bizi yaranın ardındaki acıya götürür.

Bütün bilgilerimiz, nedensellik ilkesine dayanır. Fakat, Hume nedensellik ilkesinin temellendirilemeyeceğini ve bilinemeyeceğini savunur. Nedensellik ilkesi Şunları savunur: Her şeyin bir nedeni vardır ve belirli koşullar altında aynı neden daima aynı sonucu doğurur. Hume bu ilkeye katılmaz. Ona göre bu ilkeye ulaşabilmek için doğadaki her olayı birer birer gözden geçirip bir neden-sonuç zinciri oluşturmak gerekir. Oysa böyle bir çalışma, ne kuramsal olarak ne de pratik olarak mümkün değildir. Hume'a göre nedensellik ilkesi alışkanlıktan ibarettir. Örneğin; ateşin üzerine konan her suyun kaynadığını gördüğümüz için "Ateş suyun kaynama nedenidir." deriz. Yine A ve B olayları arasında her zaman birbirini izleyen bir ilişki gözlemlediğimiz için bu iki olay arasında nedensellik ilişkisi olduğuna inanırız. Oysa bunlar bir bilgi değil bir inanç ve alışkanlıktır.

Buna bağlı olarak Hume, nedensellik ilkesinin deneyin sonucu olan bir düşünce olması gerektiğini söyler. Yani bir başka anlatımla nedensellik bir zorunluluk değil, bizim bir alışkanlığımızdır.

David Hume, Baconla başlayan ve daha sonra Locke ile gelişen empirizmi doruk noktasına çıkarmış kendisinden sonra gelen düşünürleri büyük ölçüde etkilemiştir.

c. Kritisizm (Eleştiricilik)

Doğru bilgiye sadece akılla ulaşılabileceğini iddia eden rasyonalizm ve duyularla elde edileceğini söyleyen empirizmi eleştirdiği için kristizm adı verilmiştir. Felsefesini hem empirizme hemde rasyonalizme dayandıran kritisizm doğru bilgiye ulaşabilmemiz için deney, gözlem ve aklın bir arada bulunması gerektiğini savunan bir öğretidir. Aynı zamanda insan zihninin güçlerine ve insanın neyi bilip bilemeyeceğine ilişkin bir araştırmadan meydana gelen felsefi yaklaşımdır. Kurucusu Kant'tır.

* Immanuel Kant (1724 - 1804) : Felsefede rasyonalizm ve ampirizm akımlarının bir sentezini yapmıştır. Kant'a göre, Deneyden önce gelen hiçbir bilgi yoktur. Fakat bu bütün bilgilerimizin deneyden geldiği anlamına gelmez. Bütün bilgilerimiz deneyle başlar fakat yalnızca deneyin ürünü değildir. Yani bilgi deneyle başlar fakat deneyle sona ermez. Bilgi için deneyin yanında deney verilerini düzene sokacak bir öge daha gereklidir ki bu da akıldır. Kant, insan zihninde apriori (önsel) bir bilgi olduğunu savunur. Doğuştan var olduğunu söylediği şey aklın kategorileri (formları)dir. Kant'a göre, akıl deneyden gelen hammaddeyi, malzemeyi bu kategoriler sayesinde biçimlendirir ve bilgiye dönüştürür. Bir kısım bilgi de aposteriori olarak sonradan elde edilir.

İnsan, bilgi sürecinde, pasif olmayıp aktif bir biçimde duyular yoluyla gelen izlenimleri sınıflar, kalıplara yerleştirir ve yorumlar. Kant'a göre insan bilgisi sınırlıdır. İnsan zihni, nesneleri ve olayları gerçekte oldukları şekliyle bilemez. Nesneler, zihnin imkanlarına, yapısına ve formlarına göre bilinebilir. İnsan zihni fenomenleri (görüngü) bilebilir.

Kant'a göre bilgilerimizin iki kaynağı vardır. Bunlar akıl ve deneydir. Deney, dış dünyaya ilişkin bilgilerimizin ham maddesini, içeriğini verir. Akıl ise bu hammaddeyi düzenler, belli bir kalıba sokar. Kant bu düşüncesini kısaca şu sözleriyle açıklar: Kavramlar, deneyden gelen malzeme olmaksızın boş, deneyden gelen ham madde ise kavramlar olmaksızın kördür.

Kant insan zihnini bir fabrikaya benzetir. Herhangi bir fabrikaya gelen bir ham madde, birtakım işlemlerden geçtikten yani işlendikten sonra maddeye dönüşür. Örneğin pamuğun işlendikten sonra kumaşa dönüşmesi gibi. Kant'a göre biz yalnızca fabrikadan çıkan kumaşı bilebiliriz. Onun işlenmeden önceki halini bilemeyiz. İşte Kant varlıkların zihnimizde işlenmeden önceki haline "numen" adını verir. Numen varlıkların gerçek durumu, bizim asla bilemeyeceğimiz durumudur. Varlıkların zihnimizde birtakım işlemlerden geçtikten sonraki haline ise "fenomen" adını verir. Fenomen, varlıkların bizim tarafından bilinen yönüdür.

ç. Pozitivizm (olguculuk)

Pozitivizm modern bilimi temel alan bilim dışı her türlü spekülasyonu reddeden bir felsefe akımıdır. Bu felsefi görüşe göre, dış dünyayı yalnızca duyu deneyi yoluyla bilebiliriz. İnsan için önemli olan olguları ve bunlar arasında var olan değişmez ilişkileri araştırmak ve ortaya koymaktır.

Rönesansla başlayan ve 18. yy Aydınlanma Çağı ile devam eden süreç 19. yy. da pozitivizmi ortaya çıkarmıştır. İnsan bu çağda kalıplardan kurtulmuş, aklın özgürleşme yolu açılmıştır. Bu anlayışa göre akıl doğanın işleyiş yasalarını bulmakla yükümlüdür.

Pozitivizmin ilk temsilcisi Saint Simon (Sen Simon, 1760-1825) olup bu düşünceyi sistemli bir felsefe haline getiren Auguste Comte (Ogüst Komt) olmuştur.

Auguste Comte (1798-1857)

Comte Fransız devrimi sonucunda yaşanan karmaşayı ortadan kaldırmak istemiş, toplumu bilim yoluyla yeni baştan düzenlemeyi amaçlamıştır. Ona göre düşüncelerdeki anarşinin toplumda karmaşaya yol açtığı bir çağda, toplumun kurtuluşunu sağlayacak tek çözüm pozitivizmdir. Onun pozitivizminin en önemli özelliği, doğa olaylarını doğa üstü güçlerin yönlendirdiği düşüncesini reddetmesidir. İkinci olarak duyularımızın bize sağladığı olgulardan hareket ederek, insan tarafından gözlenemeyen özlerini, gizli nedenlerini bulma çabalarından vazgeçmesidir.

Felsefenin deneysel bilimleri örnek alması gerektiğini öne süren Comte'a göre felsefenin amacı olgular arasındaki değişmez ilişkileri ya da doğal yasaları bulmaktır. Bu amaç ise ancak gözlem ve deney yoluyla gerçekleştirilebilir. Gözlem ve deney yoluyla kazanılan bilgi pozitif bilgidir. Pozitif bilgi tarihsel evrimin sonucu olan bir bilgidir ve insanlığın ulaşabileceği en yüksek düzeydir. Bu bilgi, Comte'un ünlü üç hal yasasında üçüncü evreye karşılık gelen bilgidir. Comte'a göre toplumlar bu bilimsel düşünme (pozitif) aşamasına uzun bir tarihsel sürecin sonunda ulaşmışlardır. Bu yasaya göre insan düşüncesi üç evreden geçerek ilerler.

1) Teolojik evre: Tüm olay ve olguların tanrıyla ya da kutsal sayılan varlıklarla açıklandığı evredir. Bu evrede olayların arkasında doğa üstü nedenler bulunduğuna inanılır. Örneğin, deprem gibi doğal bir felaketin, Tanrı'nın insanları cezalandırmasının sonucu olduğu düşünülür.
2) Metafizik evre: Ruh, ölümsüzlük vb. doğaüstü, soyut kavramların ve gizli güçlerin temel belirleyici olduğu aşamadır. Örneğin, ağır nesnelerin düşmesi, doğadaki yerlerini alma çabası ya da boşluktan korkma ile açıklanmıştır.
3) Pozitif Evre: İnsan bu evrede yalnızca gözlenebilir olana yönelmiş, olay ve olgular arasındaki değişmez bağları ve yasaları araştırmıştır. Örneğin, bu evrede bir nehrin en aşağıya inmek istediği için değil evrensel çekim yasasının etkisinde olduğu için akmakta olduğu bilimsel görüşü ile açıklanmıştır.

Görülüyor ki Comte pozitif bilime büyük değer vermekte ve onun yardımıyla hem doğayı hem de toplumu düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bu arada felsefenin de pozitifleşmesini istemektedir. Felsefenin pozitifleşmesi demek düşünmenin teolojik ve metafizik ögelerden arındırılması demektir. O zaman da felsefenin konusu, bilimlerin yöntemi ve ilkeleri üzerinde düşünmek olacaktır.

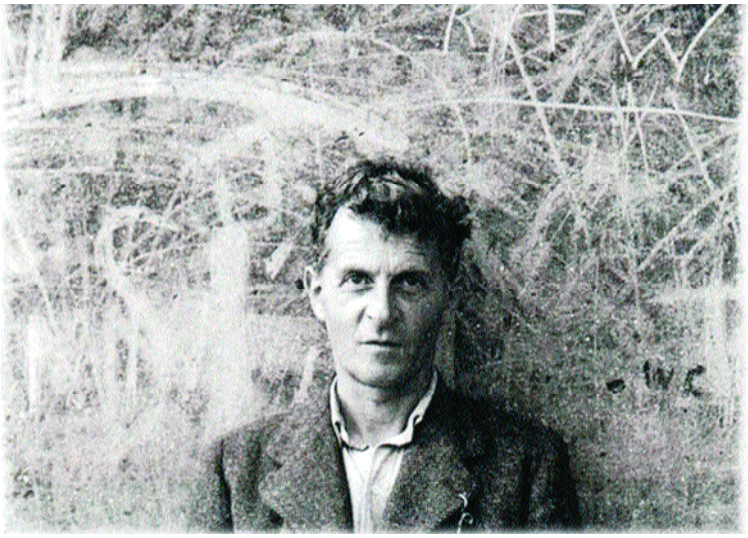
d. Analitik Felsefe (Çözümleyici Felsefe)

Analitik felsefe, pozitivizmin 20. yy. da çağdaş bir görünüm almış şeklidir. 1. Dünya savaşından sonra bir grup bilim adamı Viyana'da bir araya gelerek bu akımı oluşturmuş, daha sonra İngiltere ve Amerika'da gelişerek yayılmıştır. Neopozitivizm (yeni olguculuk) ya da mantıkçı pozitivizm olarak da bilinir. Bu akıma göre felsefenin asıl uğraş alanı dildir. Analitik filozoflara göre felsefenin görevi dil çözümlemeleri yapmaktır. Çünkü onlara göre doğru bilgi ancak böyle elde edilebilir.

Analitik felsefeye göre felsefe varlık, değer ve Tanrı üstüne doğruluğu test edilemeyen görüşler öne sürmemelidir. Felsefenin görevi dildeki kavramları çözümlemektir. Dildeki kavramlar çözümlendiği taktirde kafa karışıklığı yaratan geleneksel felsefe problemleri de çözümlenebilir. Bu akımın başlıca temsilcileri, Ludwig Wittgenstein (Ludvig Vitgenştayn), Moritz Schlick (Moris Şilik, 1882-1936), Rudolph Carnap (Rudolf Karnap, 1891-1970) ve Hans Reichenbach (Hans Rayhınbah, 1891-1953)'tır. Bu temsilcilerden kısa yaşamında büyük etkiler bırakmış olan Wittgenstein'in görüşlerini açıklayalım.

Ludwig Wittgenstein (1889-1951)

Ludwig Wittgenstein (Ludvig Vitgenştayn) tüm felsefe problemlerini bir dil problemine indirger, bu nedenle onun felsefesinin merkezinde dilin kapsamını ve sınırlarını belirleme vardır. Ona göre felsefe aynı zamanda dili sınıflandırma ve sadeleştirme çabasıdır. Dil anlamlı cümlelerle resmettiğimiz bir gerçeklik teorisidir. Wittgenstein'na göre, dil dünyayı resmeder, resmettiği için de dünyayı temsil eder. Bunun için önermeler, olguların tasvirleri, olguların resimleridir. Bir başka anlatımla olguların dildeki karşılıkları önermelerdir. Beri yandan önermeler düşüncelerin dile getirilmesidir. Dil aynı zamanda düşüncelerin araçlarıdır. Dil ile gerçeklik aynı yapıya sahip olduğu için dilin analizi gerçekliğin analizi demektir. Dil ile ifade edilemeyen şeyler ise bilinemez.

Wittgenstein daha sonraki yıllarda bu görüşlerinden vazgeçmiş, önceleri yadsıdığı etik, estetik, dinsel ve metafizik önermelerin de anlamlı olabileceğini ileri sürmüştür.

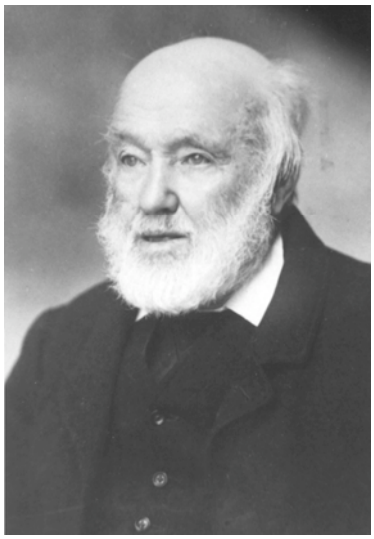
e. Pragmatizm (Faydacılık)

Doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak, yalnızca eylemlerin sonuçları ile değerlendiren ve onlara yalnızca sağladığı "fayda" açısından bakan akıma felsefede, pragmatizm adı verilir. Bu akıma göre gerçeklik ve doğruluk insanın bakış açısından, kanaatlerinden, dolayısıyla da eylemlerinden bağımsız değildir. Bundan dolayı, gerçeklik, doğruluk ve insan eylemlerinin sonuçları, sağladığı başarı ve yararlarla değerlendirilir.

Pragmatizm, özellikle ABD ve İngiltere'de yaygınlaşmış ve toplumun yaşam felsefesi haline gelmiştir. Eğitimi ve ekonomiyi derinden etkilemiştir. Bu görüşün önde gelen temsilcileri; Amerikalı, William James, John Dewey ve İngiliz Shciller'dır.

William James (Vilyım Ceymis, 1842-1910)

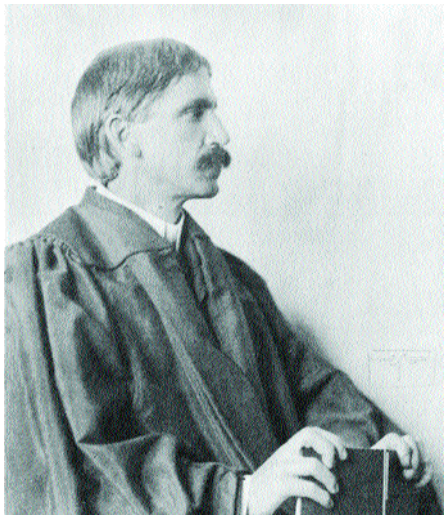
James'e göre insanın temel amacı kendini korumaktır. İnsan davranışlarının hepsi kendi çıkarını korumaya yöneliktir. Bu anlayışın insanın doğasında var olduğunu savunur. Bu inanışın gereği James, "Ne ki yararlıdır o doğrudur, ne ki doğrudur o yararlıdır." Sözüyle doğru olanın yararlı olduğunu savunmuştur.

James, geleneksel felsefecilerin dogmalarla, kuramlarla uğraştıklarını, ilk nedenlere kafa yorduklarını fakat ormandaki tek tek ağaçları göremediklerini, pratik sonuçları göz ardı ettiklerini savunur. Bilim, felsefe ve teolojide hiçbir tanım ya da formül kesin değildir. Çünkü bunlar dogmatik teorilerdir. Pragmatizm ise hiçbir dogması olmayan yalnızca insanın eylemlerini ölçü alan bir öğretidir. Eğer bir kuram ya da formül bir problemi çözemiyorsa o kuramdan vazgeçilmelidir. James'e göre, bir kuramın doğruluğu söz konusu kuramın işe yararlığı ile belirlenir.

John Dewey (Con Dövi, 1859-1950)

Dewey'ye göre, bir düşüncenin doğruluğu, o düşüncenin işe yararlılığına bağlıdır. Bir başka anlatımla eğer bir bilgi yararlıysa doğrudur, yararlı değilse doğru değildir.

Dewey Pragmatizmin ve bilimsel yöntemin öğretilmesinin en etkili savunucularındandır. Ona göre gerçek bilgi bilimsel bilgidir ve doğa bilimlerinin yöntemiyle ulaşılmayan bilginin değeri yoktur. Eylemlerimize temel olacak bilgiyi yalnızca deney alanında aramamız gerekir. Dewey'ye göre dünyada hiçbir düşüncenin kendi başına değeri yoktur. Ona göre bir düşünce ancak başarılı sonuçları varsa doğrudur. Dewey, bilimsel yasa, kuram ve kavramları birer alet olarak gördüğü için, onun öğretisine enstrümantalizm (aletçilik, araççılık) de denir. Dewey'ye göre birer alet olan bilimsel yasa ve kuramlar, uygulamada bir işe yararsa iyi ve doğrudur. Uygulamada bir işe yaramaz ya da bir farklılık yaratmaz ise yanlıştır. O bu tezini ormanda kaybolmuş bir insan benzetmesiyle açıklar. Kaybolan insan için bir tek gerçeklik vardır; ormanda kaybolması olayıdır. Amacı ise kaybolduğu ormandan sağ salim kurtulabilmek dolayısıyla da bu durumun yarattığı korku ve tedirginlikten kurtulmaktır. Ormandan kurtulmak için oluşturduğu tüm kuramlar ve denemeler birer araçtır. Kaybolan adamın ormandan çıkış yolu ile ilgili planları, tahminleri uygulamada bir işe yarar ve kurtuluşu sağlarsa doğrudur.

f. Fenomenoloji (Görüngübilim)

Yirminci yüzyılın önemli felsefi akımlarından biri de fenomenolojidir. Bu akıma göre fenomenler ve bilincin verileri incelenerek fenomenlerin içindeki öz bilinebilir. Asıl varlık fenomenlerin içinde gizli olan "öz"dür. Öz varlığı varlık haline getiren ; onu o şey yapan temel nedendir. Bu görüşe göre "öz" fenomenin içinde vardır ve bilinç onu sezgiyle kavrayabilir. Fenomenoloji aynı zamanda öze ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle bir fenomenin "öz"ünü bilebilmek için önce bütün verilmiş bilgileri "bir ayraç (parantez) içine alıp" yok saymak gerekir. Bu yöntemi kullanan düşünür, toplumsal yaşamdan, dini inançlarından ve bilimsel yolla elde edilen tüm görüşlerinden, kanılarından ve önyargılarından arınmak durumundadır. Ancak bu yolla duyularla algılanan nesnelerin ötesinde bulunan "öz" kavranabilir.

Edmund Husserl ("Edmond Huserl", 1859- 1938)

Huserl'e göre özü anlamanın yolu fenomeni bilmekten geçer. Fenomenden hareketle "öz"e ulaşılır. Fenomenoloji öze ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle herhangi bir nesnenin özüne ulaşabilmek için önce bütün verilmiş bilgileri ayraç (parantez) içine alıp yok saymak gerekir. Ancak bu yolla duyularla algılanan nesnelerin ötesinde bulunan özlere ulaşılabilir. Öz bilinç tarafından doğrudan bilinebilir. Sezgi sayesinde şeylerin özünü, tıpkı duyu deneylerindeki doğal cisimler gibi, doğrudan, aracısız olarak bilebiliriz. Buradan da anlaşılacağı gibi o, felsefede özneden yola çıkar ve ona göre öznenin temeli bilinçtir. Bilinç, devinim ve nesnesine yönelim içinde bulunan bir varlıktır. Bu nedenle bilinç, sadece bir ses ya da bir renk gibi duyusal özellikleri kavramakla yetinmez, aynı zamanda nesnelerin saf anlamlarını ve mantıksal özlerini de kavrayabilir. Husserl'e göre özler sezgi yoluyla kavranabilirler. Öz, bir nesneyi başka bir şey değil de, kendisi yapan şeydir, özelliktir, anlamdır. Öz, fenomenin içindedir ve bilinç bu özü sezgi yoluyla kavrayabilir.

Fenomenoloji, aynı zamanda öze ulaşabilmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde, varlığın özünü meydana getirmeyen somut özellikler ayıklanır. Varlığın somut özellikleri "parantez içine alınarak ayıklanır., böylece varlığın özüne ulaşılır.

ÖZET

Bilgi, İlk Çağdan itibaren ele alınmaya başlanmış bir konudur. Bu konunun felsefi bir sorun olarak algılanması ve temellendirilmeye çalışılması ancak Yeni Çağda gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren bilgi felsefesi, bilginin kaynağını, değerini ve sınırlarını inceleyen felsefe dalı olarak varlığını sürdürmektedir.

Bilgi felsefesinin temel kavramları, doğruluk (hakikat), gerçeklik ve temellendirmedir. Doğruluk, düşüncenin yada ileri sürülen savın nesnesine uygun olmasıdır. Gerçeklik, zaman ve mekan içinde var olanların tümüdür. Temellendirme ise ortaya konulan sava dayanak ve gerekçe bulma işidir.

Bilgi felsefesinin temel soruları, doğru bilgi olanaklı mıdır?, insan gerçeği tam ve kesin olarak bilebilir mi?, bilginin kaynağı nedir? ...vb. dir.

Bilgi felsefesinin iki temel alanda bu soruları yanıtladığını görürüz. Birincisi, bilginin kaynağı ile ilgilidir. İnsanın bilgiyi nasıl elde ettiği sorusuna farklı yanıtlar verilmiştir. Kimine göre bilginin kaynağı duyu verileri, kimine göre akıl, kimine göre sezgi, kimine göre deney ve gözlemdir. İkincisi bilginin değeri ile ilgilidir. Burada da neler bilgi olarak kabul edilebilir, neyi ne kadar bilebiliriz, bilginin yaşam içindeki önemi vb. sorularına yanıtlar aranır.

Doğru bilgi olanaklı mıdır? Sorusuna verilen yanıtlar iki grupta toplanabilir. Birinci grupta doğru bilgi olanaksızdır diyenler (sofistler, septikler ve akademi kuşkucuları) yer alır. Sofistler göre, bilgiler yalnızca duyular aracılığı ile elde edilir. Duyu bilgisi bulanık ve karanlık bilgidir. Ayrıca duyuların sağladığı bilgiler kişiden kişiye değiştiği için bilgilerimiz görecelidir. Dolayısıyla kesin ve genel geçer bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bu görüşü savunan filozoflar, Protagoras ve Gorgias'dır.

İkinci grupta doğru bilgi olanaklıdır (rasyonalizm, ampirizm, kritisizm, entüisyonizm, pozitivizm, Analitik felsefe, fenomenoloji ve pragmatizm) diyenler yer alır.

TEST II

1. Epistemoloji (bilgi felsefesi), bilgiyi genel olarak ele alıp bilginin değerini, kaynağını, doğru bilginin olanaklı olup olmadığını inceler. Ontoloji (varlık felsefesi)'den sonra felsefenin sistemli ve ayrı bir konu olarak gördüğümüz alanı epistemolojidir.

   Bu açıklamaya göre aşağıdakilerden hangisi epistemolojinin sorduğu bir soru değildir?

   A. Doğru ve mutlak bilgi var mıdır?
   B. Çokluğun arkasındaki ana madde nedir?
   C. Varlığın bilgisine hangi yolla ulaşabiliriz?
   D. Bilgilerimiz gerçek varlığın bilgileri midir?

2. Pyrrhon ve Karneades gibi septik filozoflar, herhangi bir şeyin doğru bilgisini edinmenin mümkün olmadığı görüşünden hareketle, hiçbir konuda yargıda bulunmamak ve doğru bilgi iddiasında olan tüm yargılardan şüphe etmek gerektiğini savunurlar.

   Bu açıklamaya göre, septiklerin şüphe anlayışlarına ilişkin aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

   A. Bilgi elde etmeye yönelik tüm faaliyetlerin zorunlu sonucudur
   B. Kesin bilgilere ulaşmada kullanılan yöntemsel bir araçtır.
   C. Psikolojik bir yöntemdir
   D. Kişisel bir tavırdır

3. Doğru bilginin imkanı var mıdır? Sorusuna olumsuz yanıt veren Sofist Protagoras'a göre, "doğru" olarak herkesin üzerinde anlaşacağı ortak bir yargıya varmanın olanağı yoktur.

   Protagoras'ın bu görüşüne dayanarak, onun bilgi anlayışı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

   A. Zaman içerisinde değişime uğrar
   B. Doğruluğu ve yanlışlığı kanıtlanır
   C. Kişiden kişiye değişir
   D. Gözlem ve deneye konu olur

4. - Akla dayanan bigi doğru bilgidir

   - Deneye dayanan bilgi doğru bilgidir

   - Fayda sağlayan bigi doğru bilgidir

   Yukarıda verilen yargılar, bigi felsefesindeki hangi problemin çözümü olmak iddiasıyla ortaya konulmuş olamaz?

   A. Bilgini kaynağı

   B. Doğru bilginin ölçütü

   C. Bilginin nasıl temellendirileceği

   D. Bilginin gerekli olup olmadığı

5. Rasyonalizme karşı tutum sergileyen ampirist Locke'a göre ideler (fikir ve kavramlar), Descartes ve Leibniz'in söylediği gibi doğuştan gelmezler. Akıl, doğuştan "tabular asa" (boş levha)dır. İdeler, duyular aracılığı ile kazanılan dış dünya algılarından ya da biyolojik durumumuza ilişkin içsel algılardan oluşur.

   A. Doğruluğun ölçütleri

   B. Bilginin değeri problemi

   C. Bilginin kaynağı problemi

   D. Bilginin imkanı problemi

6. Latin şair ve düşünürü Tarentius'a göre "Ne kadar insan varsa, o kadar kanaat vardır."

   Tarentius'un bu görüşüne dayanarak bilgiyle ilgili aşağıdaki yargılardan handisine ulaşılabilir?

   A. İnsan bilgisi göreli bir doğruluğa sahiptir

   B. Bilgimizin kaynağı akıldır

   C. İnsan bilgisi maddi dünyayla sınırlıdır

   D. İnsan bilgisinin asıl kaynağı sezgidir

7. Alman aydınlanmasının büyük düşünürü Kant, bilginin deneyden geldiğini ancak sağlam bilginin aklımızın biçim vermesi sonucunda oluştuğunu söyler. Bu görüşüyle Kant, rasyonalizm ile ampirizm birleştirmeye çalışmıştır.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi Kant'ta bilginin oluşma biçimini verir?

A. Bilgiye ulaşmada duyumlar ve deney yeterlidir
B. Bilgi, deney verilerinin akılsal kategorilerle düzenlenmesiyle oluşur
C. Akılsal kategorilerde var olan bilgi deneye başvurularak oluşur
D. Bilgilerimiz sonradan kazanılır, doğuştan gelmez

8. I. İnsan doğru bilgiye nasıl olaşır?
II. Güzelliğin ölçütü nedir?
III. Bilginin kaynağı nedir?
IV. Doğada hangi tözler vardır?
V. Evren sonlu mu sonsuz mudur?

Yukarıdaki sorulardan hangi ikisiyle epistemoloji ilgilenir?

A. I ve II
B. II ve III
C. III ve IV
D. I ve III

9. Pozitivizmin kurucusu Fransız düşünür Comte'a göre, toplumlar gibi insan aklı da teolojik ve metafizik aşmalardan geçerek pozitif döneme ulaşmıştır. Artık bu dönemde doğal ve toplumsal olayların gizemli doğaüstü güçlerle değil olgusal faktörlerle açıklanması gerekir. Çünkü, teolojik ve metefizik güçlere dayanılarak yapılan açıklamaların hiçbir bilgisel değeri yoktur.

A. İnsan bilgisi olgusal dünyayla sınırlıdır
B. Bilginin kaynağı akıl ve deneydir
C. Metafizik bilgilere ulaşmak mümkündür
D. Bilginin gerçek kaynağı bilgidir

10. Bir düşünür, duyuları küçümseyen salt akılcı görüşe karşı, duyuların ağzından şöyle seslenmektedir:" Zavallı akıl, beni çürütmek için dayandığın kanıtları yine benden alıyorsun."

Düşünürün bu sözle anlatmak istediği aşğıdakilerden hangisidir?

A. Duyular, duyu organlarına bağlı olduğu için sınırlıdır, akıl ise maddesel olmadığı için sınırsızdır.

B. Duyular bize olayların gerçek nedenini söyleyemez, olayların özü ancak akılla kavranabilir.

C. Duyulardan gelen bilginin doğru olup olmadığı, yine duyulardan gelen başka bilgilerin kullanılmasıyla anlaşılır.

D. Doğadaki her şey, duyularla algılanması olanaksız olan ve hiçbir zaman değişmeyen bir ilk maddeden oluşmuştur.

sorubak.com